



TRÁDLER HENRIETTA 

Aetas 38. évf. 2023. 2. szám, 60–79.  
ISSN 0237-7934  
DOI 10.14232/aetas.2023.2.60-79  
www.aetas.hu

## Tolvaj cselédlnyok, bűnöző házi cselédek

„Bosnyák Kati egészen magán viseli a tolvaj cselédnemberek típusát. Szarkatermészete miatt nem egy ízben akadt össze a rendőrséggel. Most is ül. Ez év elején gazdájától, M. Salamon kereskedőtől három darab vadonatúj ezer koronás bankjegyet talált ellopni. A lopás háttere meglehetősen pikáns. Katit ugyanis egy levélhordó megigézte. A baj az volt, hogy szegény nős ember volt s Kati nem bírhatta egészen szerelmesét. Megalkudott tehát a feleséggel, aki jó pénzért hajlandó volt az urától eltekinteni. Ezért lopta Bosnyák Kati a nagy pénzt. A regényes szövés-tervelgetésbe azonban beleszólt a rendőrség is, s most Kati a börtön magányában igyekszik nagy szerelméből kijózanodni.”<sup>1</sup>



Bosnyák Kati, tolvaj cselédlny.

A fentebbi idézetben Bosnyák Katalin esetét olvashatjuk Székely Vladimír rendőrfogalmazó<sup>2</sup> *Tolvaj cselédlnyok* című írásából. Székely ekkoriban a rendőri sajtóiroda, illetve

<sup>1</sup> Székely Vladimír: *Tolvaj cselédek*. Tolnai Világlapja, 1903. december 20. 26–27.

<sup>2</sup> Székely Vladimír: rendőrfőkapitány-helyettes. 1873-ban született Magyarfalván. 1894-ben lépett a rendőrség szolgálatába mint díjnok. 1896-ban rendőrgyakornok lett, 1909 és 1918 között a rendőri sajtóiroda vezetője. 1918-ban rendőrfőtanácsosként vonult vissza, a IX., az I. és a IV. kerületi kapitányságot vezette. 1928-ban főkapitány-helyettesi rangban vonult nyugdíjba. 1892 óta a Közbiztonság és a Rendőri Szemle főszerkesztője, a Pesti Hírlap állandó cikkírója. A rádióban is tartott felolvasásokat. Visszaemlékezésében, amely *A Budapesti Napilapok Rendőri Rovatvezetőinek Szindikátusa 50 éves jubileumi* emlékkönyvben jelent meg, válaszolja a rendőri fogalmazóiroda húsz évét 1898 és 1918 között. *A Budapesti Napilapok Rendőri Rovatvezetőinek Szindikátusa 50 éves*

*Tolnai Világlapjában* a Bűnügyi rovat vezetője volt. Bosnyák Katalin valóban bűnelkövető volt, amit a Budapest Főváros Levéltára őrizetében található iratok is bizonyítanak. Alakja a fogolytörzskönyvek alapján elevenedik meg előttünk. A cseléd 154 cm magas, fekete hajú, szemöldökű, barna szemű, rendes szájú, orrú, hiányos fogazatú. Arcszíne barna, melynek formája tojásdad – szól a személyleírás. A fiatal nő 1872. október 27-én született Érden, édesapja Bosnyák Károly, édesanyja Antonovics Mária,<sup>3</sup> vallása szerint római katolikus, magyar anyanyelvű, de szerbiül is beszél. Hajadon, ahogy a cselédek többsége. Egy gyermeke volt, feltételezhetjük, hogy házasságon kívül született.<sup>4</sup> Írni, olvasni nem tud.<sup>5</sup> Vagyontalan. Először 1893-ban tartóztatták le lopás vádjával, majd 1899. április 24-én könnyű testi sértés vétségével. Ekkor háromnapos fogházat kapott büntetés gyanánt, majd ez év április 27-én kiengedték.<sup>6</sup> Nem tart el sok idő, és a hatóságok újra elfogták, 1899. november 7-én délután egy óraker tartóztatták le. Becsületsértéssel vádolták meg, visszaesőként kezelték korábbi ügyei miatt. Négy napos fogház letöltése után, 1899. november 18-án újra szabadlábra helyezték.<sup>7</sup> A Budapesti Királyi Törvényszék Büntető Törvényszéki Fogház iratai szerint Katalin a következő holmik voltak elfogásakor: kendő, két bőrkesztyű, tárca, gombok, két kulacs, hajtűk, szentkép, derékszíj, megfűző, női kalap.<sup>8</sup> Hivatását szakácsnőként jelöli meg a fogolytörzskönyv. Néhány év elteltével, 1903. március 18-án újra elfogták, ismét lopás büntetésével vádolták meg, s egy év fegyházbüntetést szabtak ki rá, amelyből tíz hónapot letöltött előzetes fogságban. A fegyházban tanúsított magaviseletének tanúbizonyossága szerint büntetése jótékony hatással volt lelki állapotára, tettét megbánta.<sup>9</sup>

Bosnyák Katalin 1903-ban elkövetett bűncselekménye a sajtóban is visszhangra talált. A cseléd munkaadójától, Markstein Salamon kereskedőtől közel 3000 koronát tulajdonított el, mindezt azért, hogy házasságban élő szeretőjét, Hauser Károly postaszolgát „megvásárolja” annak törvényes feleségétől. Hauser Károlynénak fel is ajánlotta a pénzt annak fejében, hogy lemond az uráról, elválik tőle, és a férfi feleségül veheti a cselédet. A feleség a pénzt elfogadta, de átverve a cselédet nem mondott le a férjéről. A házaspár előre eltervezve tévesztette meg a nőt, a pénzből Kispesten lakást vásároltak. A férfi feltételezhetően házasságszédelgő volt, már házasemberként ismerte meg Bosnyák Katalint, akivel hat évig álltak szeretői viszonyban, sőt állítólag a cseléd kezét is megkérte. Mivel a nyomozás során nem sikerült elengedő bizonyítékot gyűjteni Bosnyák Katalin szemben, szabadon engedték. Az átvert

---

*jubileumi emlékkönyve*, 10–13., 27–33.; Szinnyei: *Magyar írók élete és munkái VIII.* 608.; *A 60 éves magyar rendőrség, 1881–1941*, 12–13.

<sup>3</sup> BFL VII. 102.a. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/107108/view/?bbox=-458%2C-3113%2C4661%2C-1022> (letöltés: 2023. február 6.)

<sup>4</sup> BFL VII. 102.a. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/107108/view/?bbox=-458%2C-3113%2C4661%2C-1022> (letöltés: 2023. február 6.)

<sup>5</sup> BFL VII. 102.a. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/107108/view/?bbox=-458%2C-3113%2C4661%2C-1022> (letöltés: 2023. február 6.)

<sup>6</sup> BFL VII.104.a. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/235750/view/?bbox=3772%2C-1592%2C5921%2C135> (letöltés: 2023. február 6.)

<sup>7</sup> BFL VII.104.a. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/237708/view/?bbox=3639%2C-1946%2C6194%2C109> (letöltés: 2023. február 6.)

<sup>8</sup> BFL VII.102.a. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/98482/view/?pg=1&bbox=3736%2C-2268%2C4717%2C-1241> (letöltés: 2023. február 6.)

<sup>9</sup> BFL VII.101.d. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/80071/view/?bbox=5260%2C-5532%2C7815%2C-3477> (letöltés: 2023. február 6.)

és megalázott cseléd azonban bosszút állt, és mindent bevallott a hatóságoknak, így vetélytársnője is a vádlottak padjára került.<sup>10</sup>

Mint minden történet, Bosnyák Katalin ügye is egyedi, de bizonyos következtetéseket levonhatunk belőle. Ami Bosnyák ügyében különleges, az az, hogy a korszakban kedvelt és elterjedt szociális riportok szerzője számolt be Katalin esetéről. Székely Vladimir sajátos kontextusba helyezte az ügyet, s noha sztereotip módon, ám mégis a korszak cselédekről alkotott pejoratív gondolkodásmódját továbbította olvasói felé. A rendőrfogalmazó az akkori-ban sokat emlegetett úgynevezett cselédmizéria és ennek részeként a cselédkriminalitás,lopás témakörét boncolgatja írásában, kitérve az általa nevezett Bosnyák Kati-féle „*cselédnember típus*”-ra: „Ne ijedezzel kedves olvasó! Nem készül semmi merénylet ellened holmi szürke teorizálással. Azaz mégis! Belenyúlunk a dolgok eleven húsába s feltárjuk előtted azoknak a sokat emlegetett cselédmizériáknak legszomorúbb lapjait. Amikor a gazda kétségbeesetten a rendőrségre fut és bosszankodva, dühöngve számol be a konyhatündérrel együtt eltűnt drágaságokról vagy alattomosan pislogó cselédnemberek állnak ott a szigorú rendőrfogalmazó előtt, aki rajtuk lopott holmit keres.”<sup>11</sup>

Székely az olvasót megszólítva, saját tapasztalataiból merítve fejtegeti erőteljesen negatív véleményét a cselédek csoportjáról. A rendőrfogalmazó szerint nincs is rosszabb a házi tolvajnál, akiket asszonyuk bizalommal enged a házba. Tanácsokat ad a jóhiszemű munkaadóknak a cselédkönyv „tanulmányozásához”, vagyis jól nézzék meg a munkavállaló könyvét, mert a különböző kihúzások, törlések gyanút kelthetnek. Külön fontos a személyleírás ellenőrzése, ne lopott-e a cselédkönyv. Egyszóval Székely óvatosságra inti a középosztálybeli munkaadókat. Ezt követően tér ki Bosnyák Kati történetére mint szemléltető, negatív példára.<sup>12</sup>

### **Cselédmizéria és a szociális riport?**

Székely cikke már mutat hasonló vonásokat azokkal a szociális riportokkal, amelyeket újságíró társával, Tábori Kornéllal közösen írtak évekkkel később. A századfordulót követően a kortársak által kedvelt hírlapíró<sup>13</sup> és rendőrfogalmazó páros tette közzé *A bűnös Budapest* szövegét. A kötetek céljáról a páros úgy nyilatkozott, „az igazság, az életre meg a társadalomra jellemző igazság föltárása vezetett csupán bennünket”.<sup>14</sup> A főváros társadalmi problémái tárnak elénk, ezek a szociális riportok Budapest sarkított társadalomrajzát mutatják be.<sup>15</sup>

<sup>10</sup> *A megvásárolt férj*. Független Magyarország, 1903. október 7. 17.

<sup>11</sup> Székely: *Tolvaj cselédek*, 26–27.

<sup>12</sup> Székely: *Tolvaj cselédek*, 26–27.

<sup>13</sup> Tábori Kornél 1879. június 27-én született Szolnokon. A budapesti egyetem jog- és államtudományi karán tanult. Újságírói pályáját a Pesti Napló munkatársaként kezdte, a lap rendőri riportere, haditudósítója és több évig szerkesztője volt. Az orosz–japán háború (1904–1905) után Oroszországba utazott, ahonnan riportokban és könyvekben számolt be tapasztalatairól. 1911-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ösztöndíjával több országban tanulmányozta az ott élő magyarok életét, amiről riportokban számolt be. Az első riportert hazánkban, aki saját képeivel illusztrálta írásait. Foglalkoztatta a társadalom anyagi és erkölcsi értékrendje, annak kérdései, illetve kriminológiai műveket is írt. 1919-től a bécsi titkos levéltár anyagából számos dokumentumot adott közre (például Kossuth Lajos elkobzott levelezését). 1920–1921-ben Huszár Károly miniszterelnök megbízásából a külföldi nyomorrazziák vezetője volt, előadásokat is tartott a nyomortanyákról. A német megszállás után Auschwitzba deportálták, ahol 1944 júliusában halt meg. *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, VI. 562–563.; Szinyei: *Magyar írók*, XIII. 1214. Lásd bővebben: Buza: *Tábori bűnös Budapestje*, i. m.

<sup>14</sup> Tábori–Székely: *A bűnös Budapest*, 4.

<sup>15</sup> A szociális riportokról lásd bővebben: Perényi: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten*, i. m.

Ebbe a kategóriába tartozott a cselédmizériaként elhíresült jelenség: a munkavállaló cselédek mintegy fellázkodtak sorsuk ellen, jogokat, megbecsülést, törvényeket, megfelelő ellátást és körülményeket követeltek munkavégzésükhöz. A cselédtartók viszont ezen törekvéseket egyszerűen úgy értelmezték, hogy a cseléd minél több jogot akar magának.

A szociális riportok kategóriájába sorolható művek írói feltehetőleg saját tapasztalataikat, benyomásaikat vetették papírra. Rövid esettanulmányokban szemléltették az alvilág figuráit. A valós helyzetet, problémákat felnagyítva, torzán találták az ügyeket olvasóiknak, azonban Táboriék információikat hitelesnek tüntették fel. Könyveikre jellemző, hogy a bűnelkövetést a szegényekkel kapcsolták össze, műveik témáit is ebben a szellemben jelölték meg: „...sorra kerülnek több kötetben a szélhámosok, csalók, hamisjátékosok, uzorások, zsarolók, tolvajok, rablók, gyilkosok, női- és gyermekbűnösök, meg a speciális gonosztevők százféle kasztban”.<sup>16</sup> A megnövekedett világváros képe tárul elénk: ekkor Budapestről már mint metropoliszról beszélnek a városlakók. Tábori egyik legelső munkájában, a *Pesti élet* című képes riportsorozatában (százharminc általa beállított képpel ábrázolta mondandóját a szerző) *flâneur*ként láttatja az olvasókkal a fővárost. Párizs, London, New York viszonylatban helyezi kontextusba Budapestet. Tábori antropológiai szempontból elemezte a magyar embert, mint fajt különböztette meg, amely eltér a többi nagyvárosban élő külfölditől: hetyke, arisztokrata jellem, aki folyton negyvennyolcat és hatvanhetet emlegeti, ha politikáról esik szó. Előítéletes kép tárul elénk, amelyben a nemzetiségi csoportokat, például a bosnyákokat, a svábokat és a cseheket a magyarokhoz viszonyítva alsóbbrendűnek titulálja a szerző. Tábori megjelölte a szerelem, a nyomor és a bűn helyszíneit. Budapestet nagy káosz-ként jellemzi, amely tele van bűnözővel és kétes egzisztenciákkal.<sup>17</sup> Ehhez kapcsolhatjuk a cselédnéember típusát is, amelyről a *Tolvaj cselédlányok* című értekezésében jegyzi fel tapasztalata alapján szerzett „tudását”.

Kérdés azonban, hogy Budapest esetében a „bűnös nagyváros” képéből vajon mi volt igaz. A faluról bérkaszárnnyákba zsúfolódó embertömeg is a városi bűnözés előidézője. A korabeli szociariportok vizsgálata során Perényi Roland megállapította, hogy a modern nagyvárosban a különböző társadalmi csoportok térbeli lokalizációja egyre nagyobb jelentőséggel bírt. Például a Városligetet vagy a Gellérthegyet a középosztálybeliek a zöldben megbúvó tolvajok, hajléktalanok rejtkehelyeként tartották számon, ugyanúgy, ahogy a korzók pedig a cselédek hétvégi szórakozási tereinek számítottak. Angyalöldet és más szuburbánus kerületeket is ez utóbbi kategóriába sorolták. A lényeg az volt, hogy a középosztálybeli polgári réteg lakóhelyeitől minél messzebb legyenek azok. Ott azonban nem tolvajok, rablók, velejéig gonosz emberek éltek, hanem munkások, szegényebb kispolgárok, akik nem tudták megfizetni a belvárost.<sup>18</sup>

A középosztály számára a nő az otthon megteremtője, a családi tűzhely őrzője. Ebben a közegben elképzelhetetlen az, hogy fiatal nők egyedül éljenek a fővárosban. Azonban mégis ez az az időszak, amikor egyedülálló nők tízezrei jelennek meg Budapesten, akik ipari munkások vagy nőcselédek lesznek. A problémák egyik fő forrásaként a kortársak, ahogy Székely és Tábori is, az egyedülálló nőket jelölték meg, akik jelentős részét a házicselédek alkották. A cselédek kapcsán három fő sztereotípa alakult ki: lopnak, prostituálódnak és magzatot hajtanak el (sajátjukat). Mind a három bűnözéstörténeti aspektus jelen volt a cselédekről való közgondolkodásban, ami a különböző „tudományosnak” szánt írásokban is lecsapódik.

<sup>16</sup> Tábori–Székely: *A bűnös Budapest*, 4.

<sup>17</sup> Lásd bővebben: Tábori: *Pesti élet*, i. m.

<sup>18</sup> Perényi: *A bűn nyomában*, 91–102.

*La donna delinquente versus la servante criminale?*

A tudományos gondolkodás és diskurzus a 19. században, Charles Darwin evolúciós elméletét követően, gyökeresen megváltozott. Darwin tézisének követően számos elmélet született, amelyek társadalmi jelenségeket kívántak megmagyarázni tudományos módon, többek között például a bűnözést is.<sup>19</sup> A 19. század második felében az orvosok megkonstruálták „a bűnöző” testi, szellemi tulajdonságait. Azt a következtetést vonták le, hogy a koponya térfogata és az intelligencia között szoros összefüggés fedezhető fel. Prekoncepciójukhoz megfelelő eredményeket kaptak: a nők, szegények, gyerekek, alkoholisták, prostituáltak, bűnözők koponyája kisebb, mint a fehér középosztálybeli férfiaké, így közvetve intelligenciájuk is alacsonyabb.

A kriminálintropológia tudományát az olasz orvos, Cesare Lombroso alapozta meg. Lombroso elméleteit tanítványai, a Pozitivisták Iskola tagjai képviselték és terjesztették. Lombroso mint a veleszületett bűnöző hajlam és a rekapituláció elméletek ötvözője vonult be a történelembe. Elméletének lényege az, hogy a bűnöző testén fizikai elváltozások találhatók, így meg lehet különböztetni az átlagos embertől. A már korábban ismert öröklődést kiegészítve hangsúlyozta, hogy a bűnözők lényegében atavisztikus tulajdonságokat hordozó emberszabású majmok, vadállati tulajdonságokkal felruházva, így veszélyeztetik a civilizált társadalom rendjét. Megkonstruálta a bűnöző testét, munkáiban felsorolta a bűnöző testére jellemző stigmákat. Ilyennek számított a domború állkapocs, a magas, hegyes fej, a nagy fülek vagy az aszimmetrikus koponya- és testforma. A testi megkülönböztetés mellett néhány társadalmi stigmát is felsorakoztatott, például a tolvajnyelvet, a tetoválást. Nem törődött az antropometriai mérések során keletkezett ellentmondásokkal: valójában a hosszú adatsorok ellenére sem sikerült a született bűnöző tézisének alátámasztania.<sup>20</sup>

A kriminálintropológia atyja 1893-ban megjelent *La donna delinquente* című munkájában ismertette a női bűnözőkkel kapcsolatos kutatási eredményeit.<sup>21</sup> Más tudósok munkáit használta fel ehhez, többek között Alexandre Jean-Baptiste Parent-Duchâtelet prostitúcióról szóló, 1857-ben publikált tanulmányát. Parent-Duchâtelet ugyan nem támogatta a biológiai determinizmust, tanulmányát mégis sajátos biológiai nézőpont jellemezte, művében a magasság- és súlymérések eredményeit, pszichológiai jellegzetességek kialakulását és a kéjnlök mentális állapotát elemezte. Ezzel szemben Lombroso a prostituáltakat a női bűnözőkhöz hasonlította. A kötet világszerte nagy visszhangot váltott ki, napjainkig számtalanszor hivatkoznak rá.<sup>22</sup>

Lombroso teóriája azonban ellentmondásokkal és paradoxonokkal teli. Művében definiálja a normális nőt. Tézise szerint a normális nő anya, passzív, tehát semmilyen szexuális készletet nem érez, csupán gyermeknemzés céljából él szexuális életet. A gyermeknevelés, az anyaság sokkal fontosabb számára, mint saját szexualitása. Sőt közös vonások figyelhetők meg a gyermek és a nő között: a morális érzés hiánya, féltékenység, kegyetlenség. A nő hibáit semlegesíti mély vallásossága, anyasága, szexuális ridegsége, gyengédsége, alacsony intelligenciája.<sup>23</sup> Lombroso bűnöző nőjében a ravaszság, a csavaros észjárás ölt testet, maskulin tulajdonságokkal rendelkezik. Lombroso tézise szerint a legabnormálisabb nő egyben a legférfiasabb is, mind megjelenésben (atavisztikus jellemvonások), mind pedig szexuális ét-

<sup>19</sup> Perényi: *A bűn nyomában*, 41.

<sup>20</sup> Mátay: *Agycenizők*, 209–213.; Perényi: *A bűn nyomában*, 42–43.

<sup>21</sup> Lombroso–Ferrero: *Criminal Woman, the Prostitute, and the Normal Woman*, 7–11.

<sup>22</sup> Gibson: *Born to crime. Cesare Lombroso and the origins of biological criminology*, 61.

<sup>23</sup> Lombroso–Ferrero: *Criminal Woman, the Prostitute, and the Normal Woman*, 183.; Downing: *Murder in the Feminine*, 121–137.

vágyában, intelligenciájában, temperamentumában. A férfias nőknek három típusát különíti el: a leszbikusot, a született bűnözőt és a zsenit. Az okos nő létezése, vallja, igen ritka, sőt rendkívüli. Lombroso példaként Mm de Staël és George Sand írónőket említi, akiknek a stílusa nagyon hasonlított Balzacéra és Shakespeare-éé. Tipikus Lombroso-i ellentmondás: elfogadja a zseni nő létezését, de egyben lekicsinylően értekezik róla.<sup>24</sup>

Lombroso megkülönböztette a bűnöző nőt és a prostituáltat. Elméletében a kéjhölgyeknek atavisztikus jellemvonásai vannak. Eszerint – lényegében megkonstruálta a prostituált testét – a prostituált fejletlenebb az átlagos nőhöz képest, a született bűnös nőt is beleértve. Úgy találta, hogy a kéjnők agytérfogata kisebb, homlokuk keskeny, arccsontjuk kiugró, alacsony termetűek, hízásra hajlamosak, karjaik fejletlenek, balkezesek, lábuk pedig a majoméhoz hasonlít. Hajuk, szemük fekete. Szaglásuk, hallásuk, ízlelésük, egyszóval érzékeik gyengék. Fájdalmat nem éreznek. Ez az érzéketlenség a prostituált klorozisára is kiterjed, mivel a vadnő a szexualitásban nem ismer határokat.<sup>25</sup>

Lombroso kritikussai két ellentmondásra hívták fel a figyelmet: az egyik az, hogy a női kriminalitás arányában nem volt olyan magas, mint ahogy azt feltételezték, másrészt pedig megkérdőjelezték, hogy fizikai külsőségekben megjelenik a társadalomra gyakorolt veszélyességük.<sup>26</sup> Lombroso bűnöző nőjének ellentmondásait a kriminálantropológusok próbálták feloldani. A Pozitivisták követői gyakran idézték Darwin kiválasztódás elméletét, hogy megmagyarázzák a bűnöző nők fizikai abnormalitását. Lombroso szerint a női kriminalitás aránya nem mutatható ki a statisztikák alapján, mert a női bűnös eltitkolható. Antonio Marro *The Characteristics of Criminals* című könyvében a normál női kéz méreteiből kíván következtetéseket levonni, miszerint a „normál nő” keze kevésbé érzékeny bűnözőtársaiéhoz képest. Marro a sűrű haját mint állati tulajdonságot jelölte meg. A bűnöző nő hasonlít a férfira a sűrű haja és a felső ajka fölötti „bajsza” folytán. Lombroso és Ferrero szerint a bűnöző nő kegyetlenebb, mint a férfi, a született bűnösök között a nőknek kisebb a testi ereje, de a nő maximális kegyetlenséggel végzi ki áldozatát, a kegyetlenség, hűtlenség, a bosszúra való hajlam, cicomázkodás jellemzi az ilyen nőket. Ferrero szerint a régi idők nője áhítatos volt, de a modern nő kegyetlenné vált.<sup>27</sup>

Lombroso megfogalmazása hasonlít Arisztotelész nézeteihez, miszerint a nő egy nagy gyermek, aki a férfi gyámkodása alatt áll mind intellektuális, mind pedig jogi tekintetben. Lombroso kitér arra is, hogy az utcán megfigyelt ötszázhatvan nő közül csak kilenc volt – állítása szerint – abnormalis típus. Lombroso és Ferrero elméletüket a bűnös nőkről, prostituáltokról készült fotósorozattal kívánták alátámasztani. Véleményük szerint a prostituáltak 51%-ánál találtak ötnél több atavisztikus jellemzőt. A szerzők más nemzetek bűnös nőit is górcső alá vették, többek között franciákat és oroszokat. Arra a megállapításra jutottak, hogy minél kifinomultabb egy nemzet, bűnözői annál inkább eltérnek az átlagtól.<sup>28</sup>

---

<sup>24</sup> Downing: *Murder in the Feminine*, 132–133.; lásd bővebben: Lombroso–Ferrero: *Criminal Woman, the Prostitute, and the Normal Woman*, i. m.

<sup>25</sup> Gibson: *Born to crime*, 67–73.; Lombroso–Ferrero: *Criminal Woman, the Prostitute, and the Normal Woman*, 107–156.

<sup>26</sup> Horn: *The Criminal Body*, 52.

<sup>27</sup> Gibson: *Born to crime*, 67–73.; Horn: *The Criminal Body*, 52–57.

<sup>28</sup> Horn: *The Criminal Body*, 52–57.

Lombroso a kriminológia atyja, Pauline Tarnowsky<sup>29</sup> viszont csak a kriminológia anyjaként szokták emlegetni, aki karrierje elején a Lombroso-féle elveket követte; munkáikból sokan merítették inspirációt. Felmerülhet a kérdés, hogy mindez hogyan kapcsolható össze a tolvaj cselédekkel.

Egy belga szerző, Raymond de Ryckère brüsszeli bíró tollából született meg 1908-ban a *La servante criminelle*, A bűnöző cseléd című könyv. Úgy vélem, Lombroso *La donna delinquente* művének hatására született ez a munka. A szöveg keletkezésének körülményei nem ismertek. A kötet több mint négyszáz oldalon keresztül taglalja a bűnöző női szolgát, vagyis a házicselédre jellemző kriminalitást. Ryckère tizenkét fejezetben foglalja össze a bíróságon és a környezetében tapasztaltakat a házicseléd bűnözéséről. A francia nyelvben több kifejezés létezik a cselédre: *la bonne*, *la domestique*, *la servante*. A bíró következetesen ez utóbbit használja. A *la servante* a mai francia nyelvben 'felszolgáló'-t is jelent, míg a 19–20. században általában 'cseléd lány'-t értettek alatta. A szerző kifejti a cselédek kriminalitásának okait, és ezek értelmezésének fontosságára hívja fel olvasói figyelmét. Egy fejezet szánt a szolgálólányok mentális betegségeinek és az általuk elkövetett cselekményeknek. Az egyértelműen cselédek által elkövetett bűncselekmények közé szerinte a következők tartoznak: gyermekkori, a gazdával szemben bosszúból, szenvedélyből elkövetett sérelmek (lopás), mérgezések, prostitúció, alkoholizmus, öngyilkosság. A munka azért különösen érdekes és fontos, mert kutatásaim során nem talákoztam ehhez hasonló kötettel. Lombroso és társai ugyanis a cselédekre külön nem tértek ki, de Lombroso a kriminális személyeken belül két típust különböztetett meg: az egyik az alkalmi bűnöző, a másik a született bűnöző (*criminolide*). Ryckère is két csoportra osztja a női bűnözőket. Véleménye szerint a legtöbb bűnöző nő alkalmi bűnöző, a született bűnözők (*grandes criminelles*) ritkák a háztartási munkások között. Mindemellett kijelenti, a cselédek alapvetően bűnözésre hajlamos személyek (*la servante est essentiellement une criminaloïde humanoïde*).<sup>30</sup>

A bíró szerint a cselédek ugyanazokat a jogokat élvezik, mint más társadalmi csoportok, ellenben hivatkozik Octave Mirbeau véleményére, aki a következőt állítja: „A szolga nem normális lény, nem társas lény [...] Ő valami más, különböző darabokból összeszerkesztve, össze nem illő, egymáshoz nem tartozó részekből [...] sőt még rosszabb, egy torz emberi hibrid [...] Nem tartozik a nép közé, ahonnan származik, sem a polgári világhoz, amelyben él, és ahová tartozni szeretne [...] Ahonnan jött, megtagadták, elvesztette buzgó életkedvét és ősi erejét [...] A polgárságtól pedig csak szegényletes bűnököt tanult, anélkül, hogy megszerzte volna az eszközöket, arra hogy őket kielégítse [...] aljas érzések, gyáva félelmek, bűnözői étvágy, pompa nélkül, és ebből következőleg a gazdagság mentsége nélkül [...] Bemocskolódtott lélekként hatol keresztül a becsületlen polgári világban, csak annyi maradt számára, hogy belélegezze ezt a gyilkos szagot, ami kiárad a piszkos kloákákból, és mindörökké elveszíti lelki biztonságát, egészen addig, hogy önmagát veszti el [...] Mindezen emlékek mélyén, különféle alakok között kószál, ahol önmaga lidérceként csak a mocskot tudja már mozgásba hozni, azaz a szenvedést. (A mocskok a bűn, maga a szenvedés.) [...] Gyakran nevet, de a nevetése erőltetett. Ez a nevetés nem az átélt örömből fakad, nem a valóra váltott reményből, de őrzí a lázadás keserű grimaszát, és a kegyetlen, kemény ráncát a szarkazmusnak. [...] Semmi sem fájdalmasabb, mint ez a kacaj, mint ez a nevetés. Éget és elsorvaszt.”<sup>31</sup> Ezt a

<sup>29</sup> Pauline Tarnowsky kriminológus a bűnöző nőket kutatta, két jelentős munkája jelent meg: az *Étude anthropométrique sur les prostituées et les voleuses* 1889-ben, és a *Les Femmes homicides* 1908-ban.

<sup>30</sup> Ryckère: *La servante criminelle*, 4.

<sup>31</sup> Ryckère: *La servante criminelle*, 4. A szerző saját fordítása.

mocskot lelki értelemben kell értelmeznünk, a szolgáló személyek bemocskolják, megerőszakolják lelküket és ösztöneiket, s azért válnak torz lényekké, mert saját szükségleteikről teljesen lemondanak, csupán egy maszkot öltenek magukra. Az idézet a cselédet, akit a szerző hímnemben nevez meg, szinte nem is emberként írja le, hanem egy bábként, akit a gazdája kénye-kedve szerint ugráltat, aki eladja a lelkét, és szolgálóvá lesz. A 'szolga' jelentés újra meg újra felvetődik a cseléd diskurzusokban. Ryckère munkájában a rossz cselédekről szóló diskurzus jelenik meg, ebbe beletartozik például az, hogy a cseléd nem tiszteli a gazdáját, a cselédség mint állapot egyre kevésbé vonzza a fiatal nőket; a cselédeket promiszkuitás jellemzi stb. A múltra mint dicsó múltra tekint vissza, amikor a cselédek nem hagyták el pár havi szolgálati idő után a házat, hanem akár tizenöt–húsz évig is szolgáltak egy családot. Szerinte a cseléd régen a család tagja volt, de ez a szerződés intézményének megjelenésével megváltozott. Feltűnt az osztályok közötti harc, és elveszett a régi bizalom, a szeretet gazda és cselédje között. Ryckère szerint a bűnöző cseléd nem gondolkodik, nem bírál, tetteiből hiányzik a logika. A cseléd bűnözők – mondhatni, ez egy külön kategória – erkölce alulfejtett. A cselédek jelentős része lop, mivel a gazdákkal szemben ez a bosszú leggyakoribb eszköze. A cseléd minden rosszra kapható. A gazdák termelik ki a rossz cselédet vagy a rossz cselédek termelik ki a rossz gazdákat? – teszi fel a kérdést Ryckère.

A kötet létezése már önmagában véve is pejoratív, hiszen mely „foglalkozási” csoportról írtak hasonlót? Lombroso a született prostituáltról és a bűnözőről. Vagyis ez és az ehhez hasonló munkák kriminalizálják a cselédeket, predesztinálják a társadalmat arra, hogy bűnözőkként gondoljanak a cselédekre. Ryckère munkája tökéletesen illeszkedett a kortárs diskurzusokba, mutatják ezt az irodalmi alkotások is. Később, az 1930-as években Márai Sándor a következőképpen írja le az *Egy polgár vallomásaiban* a cselédek kriminalitásra való hajlamát: „A »spájzot« legtöbb helyen csukták. Ha a cselédet kidobták, a jó háziasszony utolsó pillanatban számba vette a távozó holmiját, valóságos testi motozást tartottak, a becsomagolt cselédmotyót apróra megvizsgálták, törülköző, ezüstkanál után kutattak, mert köztudomású volt, hogy »minden cseléd lop«. Ezt a motozást a lelkiismeretes háziasszony akkor is megejtette, ha a »szolgálatból kilépő« háztartási alkalmazott évtizedet szolgált a háznál, és keze alatt soha egy varrótű sem veszett el. A cselédek maguk sem tiltakoztak e megalázó motozások ellen, természetesnek tartották. Gyakran igaza is volt a jó háziasszonynak, mikor lopással gyanúsította e »fizetett ellenségeket« – a cselédek szívesen loptak, főként zsebkenőket, harisnyát és törülközőket. Egyáltalán, rettenetes sok baj volt e fizetett ellenségekkel.”<sup>32</sup>

„Fizetett ellenség” – sokatmondó kifejezés. Az általános nézet, hogy minden cseléd lop, önmagában túlzás, ám a lopás igen gyakori cselédbűnnek számított, olyannyira, hogy az 1878. évi büntető törvénykönyv 336. és 343. §-a külön intézkedett az efféle bűnesetekről: „Aki az ellen, kinek szolgálatában vagy fizetésében áll, vagy háztartásában él, vagy az utóbbival közös háztartásban élő hozzátartozók ellen (78. §) követ el lopást, csak a szolgálatadó, a ház feje, vagy pedig a sértett fél indítványára vonathatik bünvádi eljárás alá.”<sup>33</sup> Ha a cselédet gazdája lopással vádolta, rendőrt hívott. A rendőr a nyomozás megkezdése után kutathatta át a gyanúsított holmiját, és vihette be a cselédet az őrsre.

A cselédek kapcsán a Budapest Főváros Levéltára őrizetében fellelhető anyagok jelentős része a cselédek lopásairól szól, ahogy Bosnyák Katalint is többrendbeli lopást követően ítéli el többhavi börtönbüntetésre. Csak hogy néhány példát kiemeljünk a levéltár anyagából: Harrer Anna huszonnégy éves cselédlány 1890-ben Budapesten lopást követett el a Körút

<sup>32</sup> Márai: *Egy polgár vallomása*, 17.

<sup>33</sup> 1878. V. tc. 343. §

30. szám alatt,<sup>34</sup> vagy Igmándi Mária huszonnyolc éves hajadon cselédet 1894-ben szintén lopás vétségével vitte el rendőrség a Mária Valéria utca 14. szám alól,<sup>35</sup> Voczesek Fanni is hasonlóan járt, az izraelita vallású hajadon cselédet lopás vétségével szállították el a Fő utcából, Budapestről 1889-ben.<sup>36</sup> A lopás a cselédek kapcsán a legtöbb irodalmi munkában is megjelenik: Hunyady Sándor *Bakaruhában* című alkotásában például hazudnak a betegeskedő asszonynak cselédje, Ani állapotáról, aki meghalt, csakhogy ne kelljen elárulni az igazságot. Inkább bemocskolják az elhunyt cseléd becsületét, és azt állítják, hogy lopott: „– Két napja nem láttam. Mi van vele? – egyenesen a sítrénerhez fordult, aki ott állt a nyüzsgő fiataltság között. – Maga a házhoz tartozik. Maga sem tudja, hova lett? – Elment! – bökte ki zavartan a fiatalember. – Hazament a falujába. Bettina nyafogott: – El sem búcsúzott tőlem. Ez csúnya. Ez fáj nekem. Hálátlanság. Olyan voltam hozzá, mint a barátnője. A sítréner homlokán megjelent az a feszült kifejezés, ami mindig elárulja a buba embereket, amikor nagyon előveszik az eszüket. Végül is azt találta ki Anni mentségéül és Bettina megnyugtatására: – Nem jöhetett elbúcsúzni, mert hirtelen elkergették. Rajtacsípték, hogy lopott!”<sup>37</sup>

„Rajtacsípték”, hogy lopott – súlyos kijelentés ez is, mégis egyszerű magyarázat, és az asszony el is hiszi, ugyanis a cselédek lopnak, gondolják a korszakban. Kosztolányi *Édes Annájában* sincs ez másképp, amikor Vízyné korábbi cselédjeiről mesél Annának: „Héring Lujzika lopott, mint a szarka. Mindent lopott, de legjobban a zsebkendőket szerette. El is küldte azonnal, utána inkább nem vett lányt, két hónapig. A pesti iparoslányok általában lopnak. Egyik elemelte aranyóráját, melyet boldogult édesanyjától örökölt, a másik kifejtette dunyháit, elcsent belőlük közel három kiló lúdtollat.”<sup>38</sup>

Vizyék szkeptikusak voltak Annával kapcsolatban, a könyv egy meghatározó jelenete már a gyilkosságot követően olvasható, szintén a lopás kérdéskörébe enged betekintést. Anna holmiját átkutatják lopott tárgyakat keresve: „A cselédszobában fölhányták, szétszedték Anna táborigyát. Egyik széken meglelték összekötött batyuját. A detektív behozta és kibontotta. Ott volt benne minden, amivel valaha átlépte ennek a háznak a küszöbét, az a pár rongyos zsebkendő, az a néhány fejrevaló kendő, a kézitükör, a vasfésű, a gyermektrombita meg egy papírzacskó megszzenesedett maróni is, csak a kék kartonruha meg a fűzős férficipő hiányzott belőle, azt már régen elnyűtte.”<sup>39</sup> A gyilkosság indítékeként rablásra gyanakodnak. Persze Anna nem lopott, de a gyanú befészkelte magát a rendőrök fejébe.

A tolvaj cseléd képe nemcsak a szépirodalomban jelenik meg, a sajtóban is központi téma volt a szarka cseléd. Csakhogy pár példát említsünk: *Az Ujság* 1923. november 7-ei száma cseléd razziáról számol be *Razzia éjjel-nappal a facér cselédekre* címmel. A cselédlopások száma megnőtt, ezért a rendőrség különös tekintettel figyel a cselédszerzőket és a cselédtanúkat. A sajtó áldozatként a nagyságukat emeli ki, akiket cselédjeik meglopnak. A rendőrségre naponta több lopással kapcsolatos panasz érkezik. A cselédek pedig „rosszak”, próbálják kijátszani a rendőröket, például két cseléd tolvaj elkábította magát, csakhogy ne derüljön ki, hogy ők a tolvajok. A cselédek „megrontó helyének” a kvártélyos asszonyt és a cselédtanúkat jelölik meg, ahol tíz–húsz lány alszik együtt, megrontják egymás erkölceit. A kvár-

<sup>34</sup> BFL X. 214. iratszám 55.

<sup>35</sup> BFL X. 214. iratszám 2080.

<sup>36</sup> BFL X. 214. iratszám 675.

<sup>37</sup> Hunyady: *Bakaruhában*, 50.

<sup>38</sup> Kosztolányi: *Édes Anna*, 12.

<sup>39</sup> Kosztolányi: *Édes Anna*, 117.

télyos asszonyok egy része arra tanítja a fiatal lányokat, hogy lopják meg munkaadójukat. A nyomozók, rendőrök a város megtisztítása céljából razziáznak.<sup>40</sup>

A *Tolnai Világlapja* az 1934. április–júniusi számában egy egész oldalt szentelt a cselédet tartó háziasszonyoknak (*Hogyan védekezzünk a háziszarkák ellen?*), amelyben a szerző a házi szarkákról értekezik. Kevés az a háztartás, ahol cselédet tudnak tartani, mivel a fővárosban ekkor nagyjából húszezer cseléd él, de még így is sokan vannak, akik a háziasszonyok jóindulatát kihasználva meglopják a házat, ahol szolgálnak. Ezek a cselédek a tisztességes cselédek hírnevét rontják. „A tolvaj cseléd alaposan végzi »munkáját«. Legtöbbször idegen néven szerez könyvet, ha asszony, a leánynevét használja, ha elvált, a férje nevéen jelentkezik és így a nyilvántartóban hiába kutatnak név szerint a tolvaj után. Tetten érni is nehéz, mert mire a lopás kiderül, akkorra huszadkézen van a lopott tárgy, mert senkinek sincs annyi »ismerőse«, mint annak a tolvajnőnek, aki a háztartásban való alkalmaztatását használja ki bűnös céljaira.”<sup>41</sup> A rendőrök nagy bajban vannak, ugyanis nehéz bizonyítani, hogy ki és mit lopott. A cikk felhívja a munkaadók figyelmét, hogy járjanak utána alkalmazottjuknak. Gyakori az is, hogy az illető cseléd többször férjhez megy, és a férj családnévét használja, vagy épp saját leánykori nevét. A cikk szerint a rendőrség a szolgálat átalakítását szeretné: minden cseléd kartonja a rendőrségre futna be, így feltáruhá a cselédek szolgálat előtti élete. A cikk állítása szerint ez a cselédeket védené, de valójában a munkaadóknak kedvez: „Ha a háziasszony és a rendőrség összefog, rövid időn belül megszabadul a társadalom a háziszarkától.”<sup>42</sup>

A korabeli sajtóorgánomokban sok cikket olvashatunk a lopás és nők témakörében, ezekből emelek ki még néhányat a lopás és a cselédség kapcsán. A *Pécsi Napló* írója szerint a cselédek iránti bizalmat erősíteni kellene, családtagként kezelni őket. Ugyanakkor „Ki kell küszöbölni a cselédségből azokat, kik cselédkönyveik révén nem a szolgálat, de az eltulajdonítás révén akarnak existálni.” Hozzáteszi: „Szegénységből alig lopnak a cselédek, itt időszaki, vagy veleszületett bűnözési hajlammal állunk szemben.” A szerző úgynevezett cselédügyi bíróság felállítását javasolja. Jelentéktelen, egyszerűbb esetekben a cseléd szigorú megfeddését eszközölnék, ám visszaesőknél a törvény szigorát kellene alkalmazni. Súlyos bűncselekménynél az első alkalommal tennék ezt, jelezve, hogy a következő esetben már a cselédkönyv elkobzása következik. Megszüntetnék azt az eljárást, miszerint a cselédkönyvbe a lopás vétségét nem jegyzik fel.<sup>43</sup> A napi sajtóban számtalan további példát is találhatunk különféle megoldási javaslatokkal, azonban az említettekből is jól érzékelhető a pejoratív beszédmód.

### ***A tolvaj cseléd magyar módra?***

Ahogy Székely Vladimir *Tolvaj cselédek* című írásából is láthattuk, Magyarországon is figyelemreméltó reflexiók születtek a női és azon belül a cseléd-bűnözés témakörében. A korszak első felének kriminológiai gondolkodói Lombrosohoz hasonlóan elkülönítették és összehasonlították a két nem által elkövetett bűncselekményeket.<sup>44</sup> A főváros a bűnözés területén is eltért az ország többi városától. Kiváló kutatási terepként szolgált a bűnözéstörténeti megfigyelésekre: Balla Jenő rendőri riporter vagy Szántó I. Béla, a Gyermekvédő Liga titkára, de

<sup>40</sup> *Razzia éjjel-nappal a facér cselédekre.* Az Ujság, 1923. november 7. 4.

<sup>41</sup> *Hogyan védekezzünk a háziszarkák ellen?* Tolnai Világlapja, 1934. április–június 177.

<sup>42</sup> *Hogyan védekezzünk a háziszarkák ellen?* 177.

<sup>43</sup> *A cselédkérdésről.* Pécsi Napló, 1909. április 4. 2–4.

<sup>44</sup> Gibson: *Born to crime*, 60.

megemlíthetjük Tábori Kornélt és Székelyt is,<sup>45</sup> ők valamennyien sztereotípiákon keresztül ábrázolják a bűnös nagyvárost, szociális riportjaikban<sup>46</sup> többször beszámolnak a cselédek úgynevezett tolvaj „hajlamairól”. A Tábori–Székely páros 1909-ben publikált, *A bűnös nők* című kötetükben tipologizálják a budapesti bűnöző nőket. Sorra veszik mind az éjszakai, mind pedig a nappali élet azon személyeit, akiktől tartania kell a jóra való *citoyennek*. Ebben a női bűnöző tipológiában többek között megjelenik a prostituált, a francia *madame* vagy a jósnő. Székelyék rendszerében külön archetípusként tűnnek fel a pesti tolvaj cselédek, akiket „háztolvajnö”-ként jegyeznek fel. A cselédek rosszá válásának okát a cselédhelyszerzőkben, a cupringerekben, a kvartélyos asszonyokban és a szerelemben vélik azonosítani. A szerelmet mint a lopást kiváltó okot érdemes külön kiemelni, hiszen ez Bosnyák Katalin ügyében is szerepet játszott.

A Tábori–Székely szerzőpáros szerint: „hogy a pesti cseléd rossz, azt nem csak a túlságosan pedáns nagyságák panaszozzák, hanem elég riasztó színben dokumentálja a kerületi kapitányságok tömérdek kihágási eljárása, a rendőrségi fogház és toloncház, továbbá az erkölcsrendészeti ügyosztály – a cseléd gyakori végállomása is.”<sup>47</sup> Székely rendőrfogalmazóként számtalan olyan esettel találkozhatott, amelyben a cseléd tolvaj volt, és ezenfelül szerelmes. Bosnyák Katalin históriája is ebbe a kategóriába tartozott. Ugyan nem tudjuk, de Székely *Tolvaj cselédleányok* című szövegéből kissejlik, hogy akár személyesen is találkozhatott az ügy valamelyik érintettjével, mert – legalábbis a többi sajtóanyaghoz képest – részletes információkkal rendelkezett Bosnyák esetéről.

Táboriék szövegében olvasható, hogy a régi szolgálat és a cselédtartás önmagában anakronizmus: „A régi patriarkális állapot, amikor a cseléd családtag, kenyéradója örömének és bujának hű megosztója volt, ma furcsa anakronizmus.”<sup>48</sup> Táboriék mondata a cseléd és a gazda kapcsolatának változásaira utal, a 19. század végével megjelennek a törvények és a szerződés a cseléd és gazdája között. A cseléd tartó munkaadóvá válik, a cselédjéért nem vállalja a felelősséget úgy, mint korábban, amikor a háztartás részének tekintették a szolgálókat. A cselédszerzés a 19. századra professzionalizálódott, a cupringerek, akikkel meggyűlt a fővárosi vezetés baja, a cselédre mint pénzszerzési eszközre tekintettek, így Táboriék véleménye szerint ők maguk teremtik meg a „rossz cselédet”. Székelyék definiálják a „rossz cseléd” kifejezést: az számít annak, „akit a hasznavehetetlensége, vagy nyugtalan vére úgyszólván predesztinál a folytonos helycserére”. Eszerint azok nem maradnak meg sokáig egy háznál, hanem családról családra járnak, mert nem felel meg számukra semmi, mi több, közvetve, ha a sorok között olvasunk, tulajdonképpen prostituálnak nevezik ezeket a cselédeket, erre utalhat ugyanis a „nyugtalan vére” kifejezés. A középosztálybeli munkaadók, valószínűleg Tábori és Székely is közéjük tartozott, szemszögéből mutatják be az általuk rossznak ítélt cselédeket. Szembeötlő, hogy pejoratív, negatív, olykor durva jelzőket használnak a cselédnek szegődő nőkre, mint például: falusi liba, aki gyorsan átvedlik pesti cseléddé, rossz cseléd, csavargó cseléd, tolvaj cseléd. Sőt az ő értelmezésükben használt „csavargó cselédleány” kimondatlanul is prostituálódik a szövegben, rossz útra tér.<sup>49</sup>

Székely és Tábori különböző történetekkel támasztja alá állításukat. Az egyik ilyen történet már-már tipikusnak tűnik a korabeli reprezentációs sémákban: az eseménysor a pálya-

---

<sup>45</sup> Lásd bővebben: Perényi: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten*, 66–67.; Buza: *A női kriminalitás*, i. m.

<sup>46</sup> Lásd még: Perényi: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten*, i. m.

<sup>47</sup> Tábori–Székely: *Bűnös nők*, 17.

<sup>48</sup> Tábori–Székely: *Bűnös nők*, 17.

<sup>49</sup> Tábori–Székely: *Bűnös nők*, 18.

udvaron veszi kezdetét, ahova a vidéki leány megérkezik. Cselédnek akar szegődni. A cupringer emberei a kifutók, akik általában fiatal férfiak, lecsapnak a fiatal lányokra, és elviszik őket a helyszerzőkhöz. Rögvest találnak is helyet a fiatal, tapasztalatlan nők számára. Ám nem maradnak sokáig a szolgálatban, mivel tapasztalat hiányában hamar elküldik a cselédet a háztól. Ekkor jelenik meg újból a cupringer, és beajánlja a cselédet a kvartélyos asszony ismerőséhez. A kvartélyos asszonynál a cselédek megismerik a budapesti életet, a korzókat, a Városliget világát. Ezt követően a cseléd megváltozik, nem lesz neki elég, amit munkavállalója ad. Így alakul ki a „rossz cseléd”, akit már csak egy lépés választ el a „tolvaj cseléd” típusától. Ez a metamorfózis pedig a szerelemnek köszönhetően történik meg. A cselédnek szeretője lesz, akinek a kedvében kíván járni, így annak unszolására meglopja alkalmazóját.<sup>50</sup> A szerzők a cseléd fejlődési folyamatát ábrázolják: a „falusi libából” először „pesti cseléd”, majd „rossz cseléd” és végezetül „tolvaj cseléd” válik.

A Tábori–Székely szerzőpárost követően a jogász Pálosi Ervin *Budapest kriminalitása és moralitása, 1909–1925-ig* címmel írt és 1927-ben közreadott könyvét érdemes tárgyalni, amely külön fejezetet szentelt a cselédkriminalitásnak.<sup>51</sup> A szerző *A bűnös nők* című kötet megjelenési időpontjától, 1909-től kezdi kutatásait. Kiemeli a cselédekkel kapcsolatos büntetőügyek sokaságát, szerinte a budapesti rendőrségnél a cselédügyek középhelyet foglalnak el a különböző kihágások és magánjogi perek sorában. Kifejti ugyanakkor a munkaadók kegyetlenségét, a patriarchális rendszert, s a cselédek gazdasági kihasználtságát nagyon jól nyomon lehet követni a panaszokon keresztül. Kiemeli, hogy például 1916-ban a bejegyzett kéjnők 66%-a a cselédek közül került ki, ez az arány 1925-re 43,5%-ra esett vissza. A csökkenés feltételezhetően a háború végével magyarázható, újra szükség lett cselédekre. Pálosi szerint az erkölcsi romlás egyértelműen a munkaadók hibája. A cselédpanaszok az évek előrehaladtával csökkentek, de ez nem a problémák megszűnését jelenti, hanem a cselédhiányt, a cselédkínálat szűkülését, ami többek között a velük szemben támasztott elvárások növekedését is mutatta.<sup>52</sup> A cselédek egy része az urbanizációnak és az iparosodásnak köszönhetően más alternatív munkalehetőségeket is talált magának a nagyvárosban, emellett elkezdtek felfedezni saját jogaikat (például kevesebb munkaórát, több szabadidőt etc.). Ezek a változások a cselédek életére pozitív hatással voltak, ellentétben a munkaadóéval, aki alázatos cselédet akart, minél jobb áron.

---

<sup>50</sup> Tábori–Székely: *Bűnös nők*, 21–22.

<sup>51</sup> Pálosi: *Budapest kriminalitása és mortalitása az 1909–1925. években*, 95.

<sup>52</sup> Pálosi: *Budapest kriminalitása és mortalitása az 1909–1925. években*, 97.

## 19. cselédügyek

Megnevezés	Panaszok száma						A panasz tárgya					
	A gazda részéről		A cseléd részéről		Együtt	Emelkedés vagy csökkenés	Helyelhagyás		Bérvkövetelés		Egyéb	
	abs.	%	abs.	%			abs.	%	abs.	%	abs.	%
1909..	7 461	52,7	6 697	47,3	14 158	-	5 970	42,2	4 713	33,3	3 475	24,5
1910..	7 193	49,3	7 390	50,7	14 583	+ 3,0	5 858	40,2	4 623	31,7	4 102	28,1
1911..	9 083	45,0	11 081	55,0	20 164	+ 38,3	6 313	31,4	10 676	52,9	3 175	15,7
1912..	10 174	44,2	12 844	55,8	23 018	+ 14,2	7 726	33,6	10 353	45,0	4 939	21,4
1913..	9 420	47,8	10 302	52,2	19 722	- 14,3	7 047	35,7	8 852	44,9	3 823	19,4
1914..	8 865	49,9	9 261	51,1	18 126	- 8,1	7 153	39,5	7 428	41,0	3 545	19,5
1915..	8 050	48,0	8 712	52,0	16 762	- 8,1	6 634	39,6	7 040	42,0	3 088	18,4
1916..	8 768	51,5	8 139	48,5	16 907	+ 0,9	6 716	39,7	6 891	40,8	3 300	19,5
1917..	9 934	52,4	9 030	47,6	18 964	+ 12,2	8 035	42,4	7 270	38,3	3 659	19,3
1918..	10 166	64,8	5 532	35,2	15 698	- 17,2	7 776	49,5	4 291	27,4	3 628	23,1
1919..	4 392	58,6	3 099	41,4	7 491	- 52,2	3 600	48,1	2 175	29,0	1 716	22,9
1920..	4 523	54,4	3 788	45,6	8 311	+ 10,9	3 853	46,4	2 040	24,5	2 418	29,1
1921..	5 416	48,3	5 802	51,7	11 218	+ 34,9	4 199	37,4	3 460	30,8	3 559	31,8
1922..	4 855	45,3	5 856	54,7	10 711	- 4,5	3 967	37,0	3 376	31,5	3 368	31,5
1923..	5 342	56,0	4 194	44,0	9 536	- 11,0	4 208	44,1	2 669	28,0	2 659	27,9
1924..	4 583	57,2	3 432	42,8	8 015	- 16,0	3 611	45,1	2 392	29,8	2 012	25,1
1925..	4 038	54,1	3 426	45,9	7 464	- 6,9	3 190	42,7	2 850	38,2	1 424	19,1

## 1. táblázat

Forrás: Pálosi Ervin: *Budapest kriminalitása és mortalitása az 1909–1925. években.*

Budapest, 1927. 97.

Budapest Főváros Levéltárában a „Rendészeti ügyek, munkaügyi panaszok” című állagban megtalálhatók az 1913 és 1922 közötti időszakból fennmaradt cselédügyekkel kapcsolatos panaszok. A következő példa egy cseléd, özvegy Tüskel Mihálynénak a főszolgabíróhoz 1906-ban írt levele segítségével szemlélteti a cselédek és gazdák konfliktusait. A gazda pénzügyek miatt, feltételezhetjük, hogy lopásról lehetett szó, jól megverte a cselédet, akit női szolidaritásból a gazdasszonya menekített ki. A cseléd mindenét a gazdájánál hagyta a menekülés közben, ezért kéri holmijait, többek között cselédkönyve visszajuttatását tulajdonába.<sup>53</sup> Ez az eset a Pálosi által ebben az évben összeszámolt 8139 beadott cselédpanasz közül csupán egy. Pálosi táblázatából látható, hogy a világháború előtt években, 1911–1913 táján magas a cselédpanaszok száma, az első világháború alatt azonban már apad, utána pedig a korábbiakhoz képest jóval kevesebb. A szerző nem tér ki külön a házilopás vádjára, összességében és általánosan tárgyalja a cselédek bűnügyeit.

Házilopás szempontjából sokkal érdekesebb számunkra Nemes Sándor nyomozó *Gyakorlati nyomozás* című kézikönyve, aki Pálosihoz hasonlóan, ugyan Bosnyák Kati esetéhez képest évtizedekkel később, 1943-ban vázolja fel a cselédtolvajok tipológiáját, mégis hasznos forrás a cselédkriminalitás, azon belül a lopás témakörének értelmezéséhez. Nemes a cselédek kétféleképpen osztályozza, ahogy Lombroso is a tolvajokat: a hivatásos és az alkalmi

<sup>53</sup> BFL VIII./20-F munkaügyi panaszok cselédügyek 1913–1922. 17315/1916.

elkövetők csoportját különbözteti meg egymástól. Az előbbibe sorolhatjuk a kávéházi tolvajokat, besurranókat, zsebtolvajokat, az utóbbiba pedig a pillanatnyi kísértésnek ellenállni nem tudó cselédeket.<sup>54</sup> A büntető peranyagok jelentős része különböző lopásokról számol be, az elkövetők között valóban nagy számban szerepelnek cselédek. Ám mégsem kaphatunk átfogó képet, mert a legtöbb esetre nem derült fény, illetve a levéltári anyag egy része megsemmisült.

Nemes ugyanakkor arra is kitér, hogy a lopás vádja sokszor egyfajta játszma része volt a gazda–cseléd viszonyban. A munkáltatót olykor a bosszú vezérelte, tolvajlással vádolta szolgálóját, ha az felmondott, mert nem fizették ki a bérét, vagy embertelenül bántak vele. Az is előfordult, hogy a munkaadó különböző értékű tárgyakat csempészett a szolgáló holmija közé, vagy nem létező károkat vont le a béréből. Egy esetleges feljelentéstől tartva az alkalmazott kénytelen volt alávetni magát a gazda szeszélyeinek. A bűnügyi statisztikák szerint a bejelentések 30%-a rosszindulatú rágalmazáson alapult.<sup>55</sup>

A bűnügyi statisztikák, mint minden statisztika, torzítanak. Jelen esetben csak a cselédek kriminalitási mutatói érdekelnek bennünket, vagyis az, hogy melyek voltak a szolgáltók által elkövetett leggyakoribb büntípusok. Ehhez a Budapest Főváros Levéltárában található, online elérhető fogolytörzskönyvek közül 4886 darabot dolgoztam fel abból a célból, hogy viszonyításként számszerűsítsem a női házi cselédekkel kapcsolatos bűncselekményeket, vagyis megállapítsam, mely bűnügyek voltak túlsúlyban a bejelentésre került esetek között. Általánosságban vizsgáltam a női házi cselédeket, nem bontottam eltérő kategóriákra, homogén csoportként fogtam fel őket. A vizsgált forrásban csak nőket vettem górcső alá, az ezekben szereplő nők (szám szerint 4866 fő) 82%-ánál lopás vétsége szerepel. Nem választottam szét, hogy jogi értelemben mi a különbség a lopás, tolvajlás, sikkasztás, lopás gyanúja, rablás, orgazdaság és a jogtalan elsajátítás között. A fent említett 82% csak a lopás vétségét tartalmazza, ha ehhez hozzávesszük a többi kategóriát, az elutalajdonítás különböző eseteit, ez az arány csak nő. A cselédek által elkövetett büntípus elsősorban többségben a lopás, ami összecseng a pejoratív szociális riportokban olvasható szövegekkel. A cselédek úgymond közel álltak a tűzhöz, mivel a munkaadók privát tereiben dolgoztak, éltek, ebből a közelségből adódóan egyszerűbb volt a munkaadó megkárosítása. A látható cselédek, vagyis akikről a források beszélnek, számos esetben loptak, azonban láthatatlan társaikról nem állítjuk, hogy tolvajok lettek volna. Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a cselédek által elkövetett bűncselekmények közül valóban a lopás volt a leggyakoribb büntípus.

### ***Bosnyák Katalin, a szerelmes tolvaj***

Végezetül térjünk vissza Bosnyák Katalin történetéhez. Katalinról kevés információval rendelkezünk. A cseléd akkor válik a történész számára láthatóvá, amikor a társadalom számára marginális cselekedetet hajt végre. Éppen ennek a kihágásnak köszönhetően marad nyoma a levéltárban! Katalin, mikrotörténeti terminussal élve, egy kisember, életéről az alapinformációk mellett csak bűnügyei kapcsán érhetők tetten hírtöredékek. Ebből a kevés nyomból kell értelmezési keretet, kontextust adni esetünknek. Katalin történetében sok a megválaszolatlan kérdés, ugyanis nem tudjuk pontosan, hogy hol ismerkedtek meg Hauer Károllyal, mindenesetre a házasság férfi az ujsa köré csavarta a cseléd-lányt. A „vásárlás” tényéből is látszódik, hogy a nő bármit megtett volna a kapcsolatért, a házasságban reménykedve lopott, és

<sup>54</sup> Nemes: *Gyakorlati nyomozás kézikönyve*, 145–204.

<sup>55</sup> Nemes: *Gyakorlati nyomozás kézikönyve*, 145–204.

„vásárolta” volna meg magának a férfi szerelmét. A kor normái szerint már vénlánynak számított, mindenképpen férjhez akart menni.

A korszakban egy nő számára a házasság jelentette az egyetlen elfogadható életformát, hiszen ez garantálta a társadalmi presztízst és az anyagi biztonságot. A 19. század végén szakképzetlen, mai szóhasználatlálva „szingli”, pénzkereső, egyedülálló nők tömegei áramlottak a fővárosba, közülük több tízezren cselédként találtak munkát. A történészek megállapítása szerint a cselédkedés átmeneti élethelyzet a lány és az asszony státusz között, emellett a hozomány megszerzésére, tapasztalatszerzésre, a háztartási munkák, a háztartás vezetésének elsajátítására szolgál ez az időszak.<sup>56</sup> Ludmilla Fialova cseh kutató is kifejti: a cselédség az egyedülálló nők megélhetésének egy formáját jelentette mindaddig, amíg a cselédként szolgáló nők nem alapítottak saját háztartást<sup>57</sup> – persze, ha egyáltalán sikerült ez nekik. Magyarországon a köznyelvben a ’cseléd’-et a ’hajadon nő’ szinonimájaként is használták, nem volt ez másképpen az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában sem.<sup>58</sup>

Különbösen jó példát nyújtanak az átmeneti helyzetre az ír „Bridgit”-ek. Az éhínség következményeitől sújtott országban a többgyerekes családok legfeljebb egy lányukat tudták kiházasítani, a többieknek meg kellett keresniük a hozománynak valót. A 19. század végén Írországból tömegesen vándoroltak fiatal nők az Egyesült Államokba. Képzetlenek voltak, de beszéltek angolul, így könnyen találtak munkát. A közismert mondás szerint Írországból azért házasodnak az emberek, hogy meggazdagodjanak, Amerikában szerelemből házasodnak, és azért dolgoznak, hogy meggazdagodjanak. Az ír lányok ír közösségekben kerestek maguknak ír férjeket.<sup>59</sup> Megoszlanak a történelmi vélemények a házasságról mint mobilizációs lehetőségről. A cselédséggel foglalkozó angol történész, Theresa M. McBride angliai és franciaországi kutatásai kapcsán azt a következtetést vonta le, hogy a házasság volt a legjobb mobilizációs lehetőség, amellyel éltek is a cselédek. Sőt olyan extrém esetekről is tudunk, amikor a cseléd abba a családba házasodott be, ahol szolgálati idejét töltötte, azaz „felfelé házasodott”.<sup>60</sup> Azonban természetesen nem mindenkinek sikerült férjhez menni, sokan cselédként dolgoztak tovább. McBride kimutatta, hogy a cselédek átlagosan később házasodtak, mint a kortársaik. A házasodási életkor kitolódása a termékenységre is hatással volt, kutatásai szerint túlnyomó többségüknek (1911-ben Angliában 94,4%-nak) csak egy gyermeke született.<sup>61</sup>

---

<sup>56</sup> A témában lásd bővebben, a teljesség igénye nélkül az alábbi munkákat nemzetközi és hazai tekintetben: McBridea: *Social Mobility for the Lower Classes*, 63–78.; McBride: *The Domestic Revolution*, i. m.; Higgs: *Domestic Servants and Households in Victorian England*, 201–210.; Gyáni: *A budapesti női házicselédség társadalomtörténete*, i. m.; Gyáni: *Munka és magánélet – cseléd-életmód Budapesten*, 94–116.; Gyáni: „Menek Pestre cselédnek”, 67–77.; Gyáni: *Házicselédek*, 12–13.; Gyáni: *A budapesti házicseléd munkapiac működési mechanizmusai*, 404–433.; Gyáni: *Család, Háztartás és a városi cselédség*, i. m.; Wierling: *Women Domestic Servants in Germany*, 47–57.; Vikström: *Female Domestic Servants in Sundsvall*, 83–117.; Todd: *Domestic and Class Relations in Britain*, 181–204.; Tóth: *Négy parasztlány Bécsben*, 353–362.; Steedman: *Master and Servant*, i. m.; Sogner: *The Legal Status of Servants in Norway*, 175–189.; Schlegel: *Mistress and Servant in Nineteenth Century Hamburg*, 60–77.; Prochaska: *Female Philanthropy and Domestic Service*, 79–85.; Pooley: *Domestic Servants and their Urban Employers*, 405–429.

<sup>57</sup> Fialova: *Domestic Staff in the Czech Lands*, 156–158.

<sup>58</sup> McBride: *The Domestic Revolution*, 83.; McBride: *Social Mobility for the Lower Classes*, 75.

<sup>59</sup> Lynch-Brennan: *Bridget in Philadelphia*, 13–16.

<sup>60</sup> McBride: *The Domestic Revolution*, i. m.; McBride: *Social Mobility for the Lower Classes*, 2–3.

<sup>61</sup> Mc.Bride: *Social Mobility for the Lower Classes*, 72.

Hazai vonatkozásban nem rendelkezünk ilyen jellegű adatokkal, de Budapesten hasonló problémákkal találták szemben magukat a cselédek. Nehéz volt párra lelni, különösen azért, mert csekély szabadidővel rendelkeztek, csupán a vasárnap délutánjuk volt szabad, ekkor tudtak ismerkedni.<sup>62</sup> A korszokon, parkokban létrejött kapcsolatok mellett népszerű volt az újságokban közreadott társkereső hirdetések, az újságok *Házasság* című rovatának útján történő ismerkedés is. Ez utóbbi a századfordulós nagyvárosi társadalomban elterjedt gyakorlatnak számított, sokan ezen a kommunikációs csatornán keresztül szereztek partnert vagy éppen állást. A házasságszédelgők könnyedén kihasználták a lehetőségeket, szerelmet színélve, átverték és meglopták a cselédlányokat. A korszak egyik leghíresebb házasságszédelgője, Kiss Béla, az első magyar sorozatgyilkos is a nők házasság utáni vágyát használta ki.<sup>63</sup> Tábori és Székely számos nagyvárosi jelenség mellett az újságok kínálta társkeresés buktatóira is felhívták olvasóik figyelmét. A szerzőpáros szerint a szakácsnék és a cselédlányok a kiemelten veszélyeztetettek csoportjába tartoztak a „húspiacon”, hiszen hosszú évek munkájával összekuporgatták a hozománynak valót, majd egy házasságszédelgő karjai között köthettek ki. Táboriéék véleménye szerint „minden ilyen nőnek titkos álma, hogy saját tűzhelye mellett szorgoskodjék, ahol nem kell a nagysága perléseitől tartani...”<sup>64</sup> Majd bemutatják a házasságszédelgők leggyakoribb módszerét, ahogy azt már a cseléd tolvajok kapcsán megszokhattuk tőlük: „A vőlegényjelölt csábos színben festi ki előtte a jövőt. Jól keres – mondja –, de szeretné magát önállósítani. Egy kis boltot nyitna, csak pár száz forint kellene hozzá. Minekutána a kellő számban elfogyasztott sörös kriglik ékes tanúsága mellett az eljegyzés is megtörtént, a boldog cselédlány szívesen odaadja »vőlegényének« a pénzét, és csak akkor ocsúdik föl, mikor az hirtelen eltűnik a látóhatárról.”<sup>65</sup>

Tény, hogy a szerzőpáros írásai sokszor előítéletesek, sztereotípiákra építenek, ugyanakkor reális veszélyre figyelmeztetnek. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a pórul járt Bosnyák Kati esete, akit szeretője nemhogy átvert, de feleségével maradva a közös élet reményével csalta tőrbe szeretőjét. Nemcsak Kiss Béla, hanem az igazi Édes Anna történetben is kulcsfontosságú szerepet játszott a szerelmi szál: Kovács Magdolna fiatal katona szeretője javaslatára lopta meg gazdasszonyát éveken át. A férfi, Fehér Gyula házasságot, közös életet ígért. Magdolna azonban a végzetes napon „lebukott”, ami heves szóváltásba, majd fizikai bántalmazásba, mígnem gyilkosságba torkollott.<sup>66</sup>

A kortárs kriminológusok, rendőrségi fogalmazók, rendőrök munkáik révén megkonstruálták a bűnözők, vagyis a társadalomra veszélyt jelentők csoportját. A kriminálantropológia megteremtőjét, Cesare Lombrosot számtalan követője hivatkozta, munkáiból inspirálódtak. Míg Lombroso a bűnöző nőről és a prostituáltokról értekeznek, munkájával megkonstruálta a bűnözők csoportját. Hozzá hasonlóan jár el a belga Ryckère, aki *A bűnöző cseléd* című munkájában elemzi a női cselédekre – véleménye szerint – jellemző bűntípusokat, a bűncselekmények indíttatását. Kétlem, hogy ezen utóbbi munka eljutott volna az Osztrák–Magyar Monarchia területére, legalábbis kutatásaim során nem talákoztam a munkára való hivatkozásokkal. A bűnöző csoportok definiálása minden országban párhuzamosan zajlott. Hazai szintén Székely Vladimir és Tábori Kornél szociális riportjai kiemelkedő jelentőséggel bírnak, ugyanis ők jegyezték le a nők különböző nagyvárosi archetípusait, amelyek részét képezték a bűnöző nők és a tolvaj cselédek is. Ezek a kriminológusok, gondolkodók által

<sup>62</sup> Gyáni: *Család, háztartás, városi cselédség*, 104–105.

<sup>63</sup> Lásd bővebben: Trádlér: *A cinkotai Kékszakáll*, i. m.

<sup>64</sup> Tábori–Székely: *A bűnös város*, 55–56.

<sup>65</sup> Tábori–Székely: *A bűnös város*, 56.

<sup>66</sup> Lásd bővebben: Trádlér: *Az igazi Édes Annák*, i. m.

alkotott társadalmi konstrukciók a cselédtartó csoportok érdekeit, a középosztály erkölcsi védelmét szolgálták, és annak gondolkodásmódját fejezték ki. A cselédekre a legnagyobb veszélyforrások egyikeként tekintettek a kortársak. Azért szól róluk annyi irodalmi és tudományos munka, újságcikk, mivel a középosztály ethoszát fenyegették jelenlétükkel, miközben alkalmazásuk a középosztályhoz tartozás egyik mutatójának számított. Ezt az ellentétet nem sikerült feloldani, amire utaltak a kortárs írók is. Emellett a cselédek egyedülálló nők voltak, vidékről az urbánus társadalomba vándorolva munkát kerestek, ráadásul igen gyakran változtatták a helyüket. Sőt a középosztály tarthatott emancipációs törekvéseiktől is. Bizonyos az is, hogy egy cseléd hatást gyakorolt a munkaadó családra. A cselédek és a hozzájuk hasonlóan kriminalizált rétegek kapcsán – a középosztálybeli ethoszt veszélyeztető – Márai Sándor kifejezésével élve – „fizetett ellenségek”-ről beszélt a cselédtartó társadalom, akiket az otthonaikba beengedtek. Ilyen „fizetett ellenség” volt Bosnyák Katalin is: a cseléd saját boldogsága, szerelme érdekében meglopta munkaadóját. Bosnyák Katalin bűnügye egy a sok közül. A bűnügyi históriánkból is kitűnik, hogy a lopás vétsége a cselédek körében gyakorinak számít, erre engednek következtetni a feldolgozott fogolytörzskönyvek adatai, a büntető törvénykönyvbe bevezetett házi lopás vétsége és a korabeli statisztikák. A tolvaj cselédek az értéktárgyak, a pénz eltulajdonításakor feltehetően elégtételt (is) vettek munkaadóikon. Ez azonban nem kompenzálja a folytonosan szembeötlő társadalmi igazságtalanságot, amely a cseléd alávetett és kiszolgáltatott s a gazda privilegizált helyzete közötti különbségből fakad. Ezzel nem menthetjük fel azokat a cselédeket, akik meglopták munkaadóikat, a történész csak megpróbálhatja megérteni az adott helyzetet.

## BIBLIOGRÁFIA

### *Levéltári források*

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.401.b.142. Rendészeti ügyek, munkaiügyi panaszok

VII.101.d - Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház (1947-től Budapesti Országos Büntetőintézet, 1951-től Budapesti Országos Börtön) iratai. Rabtörzskönyvek. Bosnyák Katalin rabtörzskönyv 4827. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/80071/view/?bbox=5260%2C-5532%2C7815%2C-3477>

VII. 102.a. VII.102.a - Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Bosnyák Katalin fogoly <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/107108/view/?bbox=-458%2C-3113%2C4661%2C-1022>

VII.102.a. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéki Fogház iratai. Bosnyák Katalin fogoly 1899/3094 <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/98482/view/?pg=1&bbox=3736%2C-2268%2C4717%2C-1241>

VII.104.a. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntető Járásbírósági Fogház iratai. Fogolytörzskönyvek Bosnyák Katalin fogoly 1899/602. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/235750/view/?bbox=3772%2C-1592%2C5921%2C135>

VII.104.a. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntető Járásbírósági Fogház iratai. Bosnyák Katalin fogoly1900/790. <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Fogoly/237708/view/?bbox=3639%2C-1946%2C6194%2C109>

X. 214. Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen 1. kötet, kérdőívek 1912.120-XII-1.

Budapest Főváros Levéltára X. 214. Magyar Egyesület a Leánykereskedés Ellen, 2. kötet, kérdőívek 1913. 120-XII.1.

*Nyomtatott források*

Az Ujság, 1923.

Független Magyarország, 1903.

Pécsi Napló, 1909.

Tolnai Világlapja, 1903., 1934.

Borbély Zoltán – Dr. Kapry Dezső: *A 60 éves magyar rendőrség, 1881–1941*. Budapest, 1942.

*A Budapesti Napilapok Rendőri Rovatvezetőinek Szindikátusa 50 éves jubileumi emlékkönyve*. Budapest, 1930.

Buza László: *A női kriminalitás*. Sárospatak, 1908.

Búza Péter (szerk.): *Tábori bűnös Budapestje*. Budapest, 2013.

Hunyady Sándor: *Bakaruhában*. Budapest, 2013.

Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*. Budapest, 2010.

Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai*. Budapest, 2000.

Nemes Sándor: *Gyakorlati nyomozás kézikönyve*. Budapest, 1943.

Pálosi Ervin: *Budapest kriminalitása és mortalitása az 1909–1925. években*. Budapest, 1927.

Ryckère, Raymond: *La servante criminelle. Étude de criminologie professionnelle*. Bruxelles, 1908.

Székely Vladimir: *Tolvaj cselédek*. Tolnai Világlapja, 1903. december 20. 26–27.

Tábori Kornél: *Pesti élet. Képes riportkönyv*. Budapest, 1910.

Tábori Kornél – Székely Vladimir: *A bűnös Budapest*. Budapest, 1908.

Tábori Kornél – Székely Vladimir: *Bűnös nők*. Budapest, 1909.

*Szakirodalom*

Downing, Lisa: *Murder in the Feminine: Marie Lafarge and the Sexualization of the Nineteenth-Century Criminal Woman*. *Journal of the History of Sexuality*, vol. 18. (2009) No. 1. 121–137.

Fialova, Ludmilla: *Domestic Staff in the Czech Lands at the Turn of Century of the 19th and 20th Centuries in the Light of Statistical Figures*. In: Fauve-Chamoux, Antoinette (ed.): *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th–21st Centuries*. Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien, 2004. 141–175.

Gibson, Mary: *Born to crime. Cesare Lombroso and the origins of biological criminology*. London, 2002.

Gyáni Gábor: „Menek Pestre cselédnek”. *Valóság*, 23. évf. (1971) 11. sz. 67–77.

Gyáni Gábor: *Házicselédek*. *História*, 3. évf. (1981) 2. sz. 12–13.

Gyáni Gábor: *A budapesti házicseléd munkapiac működési mechanizmusai, 1890–1941*. *Századok*, 117. évf. (1983) 2. sz. 404–433.

Gyáni Gábor: *Család, háztartás és a városi cselédség*. Budapest, 1983.

Gyáni Gábor: *A budapesti női házicselédség társadalomtörténete a századfordulótól a második világháborúig*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest, 1985.

Gyáni Gábor: *Munka és magánélet – cselédéletmód Budapesten*. *Történelmi Szemle*, 29. évf. (1986) 1. sz. 94–116.

Higgs, Edward: *Domestic Servants and Households in Victorian England*. *Social History*, vol. 8. (1983) No. 2. 201–210. <https://doi.org/10.1080/03071028308567561>

Horn, G. David: *The Criminal Body. Lombroso and the Anatomy of Deviance*. New York – London, 2003.

Lombroso, Cesare – Ferrero, Guglielmo: *Criminal Woman, the Prostitute, and the Normal Woman*. Durham, 2004. <https://doi.org/10.1515/9780822385592>

Lynch-Brennan, Margaret: *Bridget in Philadelphia. The Irish Servant Girl, 1840–1930*. *Pennsylvania Legacies*, vol. 14. (2014) No. 2. 12–17.

Mátay Mónika: *Agycentizők*. Budapest Negyed, 12. évf. (2005) 47–48. sz. 199–236.

- Perényi Roland: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete, 1896–1914*. Budapest, 2012.
- McBride, Theresa M.: *Social Mobility for the Lower Classes: Domestic Servants in France*. *Journal of Social History*, vol. 8. (1974) No. 1. 63–78. <https://doi.org/10.1353/jsh/8.1.63>
- McBride, Theresa M.: *The Domestic Revolution: The Modernisation of Household Service in England and France, 1820–1920*. New York, 1976.
- Perényi Roland: *A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19–20. század fordulóján*. Budapest, 2018.
- Prochaska, Frank: *Female Philanthropy and Domestic Service in Victorian England*. *Historical Research*, vol. 54. (1981) Issue 129. 79–85. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2281.1981.tb02040.x>
- Pooley, Sian: *Domestic Servants and their Urban Employers: A Case Study of Lancaster, 1880–1914*. *The Economic History Review*, New Series, vol. 62. (2009) No. 2. 405–429. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2008.00459.x>
- Schlegel, Katharina: *Mistress and Servant in Nineteenth Century Hamburg: Employer/Employee Relationships in Domestic Service, 1880–1914*. *History Workshop*, vol. 15. (1983) Issue 1. 60–77. <https://doi.org/10.1093/hwi/15.1.60>
- Sogner, Solvi: *The Legal Status of Servants in Norway from the Seventeenth to the Twentieth Century*. In: Fauve-Chamoux, Antoinette (ed.): *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th–21st Centuries*. Bern, 2004. 175–189.
- Steedman, Carolyn: *Master and Servant: Love and Labour in the English Industrial*. Cambridge, 2007. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618949>
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 13. köt. Budapest, 1909.
- Todd, Selina: *Domestic and Class Relations in Britain, 1900–1950*. *Past & Present*, vol. 203. (2009) Issue 1. 181–204. <https://doi.org/10.1093/pastj/gtp014>
- Trádlér Henrietta: *A cinkotai Kékszakáll. Egy sorozatgyilkosság értelmezései*. *Studia Comitatus*, 33. évf. (2014) 1. sz. 185–205.
- Trádlér Henrietta: *Az igazi Édes Annák*. *Sic Itur ad Astra*, 30. évf. (2017) 66. sz. 191–226.
- Tóth Zoltán: *Négy parasztlány Bécsben. A bevándorlók alkalmazkodási modelljeihez*. In: Hofer Tamás (szerk.): *Történeti antropológia. Az 1983. április 18–19-én tartott tudományos ülésszak előadásai*. Budapest, 1984. 353–362.
- Új Magyar Életrajzi Lexikon*. 6. köt. Budapest, 2007.
- Vikström, Marie-Christine: *Female Domestic Servants in Sundsvall. A Swedish Sawmill Town, during Industrialization*. In: Fauve-Chamoux, Antoinette (ed.): *Domestic Service and the Formation of European Identity. Understanding the Globalization of Domestic Work, 16th–21st Centuries*. Bern – Berlin – Bruxelles – Frankfurt am Main – New York – Oxford – Wien, 2004. 83–117.
- Wierling, Dorothee: *Women Domestic Servants in Germany at the Turn of the Century*. *Oral History*, vol. 10. (1982) No. 2. 47–57.

HENRIETTA TRÁDLER

*Thieving Housemaids, Criminal Servants*

The discourse surrounding domestic servants in the 19th and 20th centuries was remarkably negative, just like in the West, and considered servants to be second class, or inferior creatures. One of the primary issues was criminality. Domestic servants appeared in large numbers in crime statistics, they were most often convicted for theft and prostitution. Literature also reflected on the situation. Italian author Cesare Lombroso published his work *L'uomo delinquente* [The Criminal Man] in 1876, which had been translated to multiple languages, and inspired Raymond de Ryckert to write *La servante criminelle* [The Criminal Housemaid] in 1908. Ryckert classifies criminal servants, and examines the reasons behind crime and becoming a criminal. Regarding the criminality of servants, the figure of the good and the bad servant appear very distinctly in the opinions regarding servants, as well as in the analysis of these representations.